

תוקפו של יום

למהותו של יום העצמאות

**לאומיות ישראלית • חורבן הלאומיות • סימני הגאולה •
תוקפו של יום**

לאומיות ישראלית

זה למעלה מששים שנים שאנו חוגגים את יום העצמאות, ועדיין רבים שואלים "לשמחה מה זו עושה". יום זה היה צריך להביע את עצמאותנו המדינית ובטחון חיינו, אך העצמאות והבטחון מאתנו והלאה. עדיין אנו נתונים למתקפות טרור, חששות מלחמה ובעיות קיומיות כבדורות עברו, בזמן היותנו בגלות. מהו א"כ יחודו של יום זה?

שרשו של הויכוח הוא במבט על הענין הלאומי. השאלה היסודית היא ראשית הכל, האם קיים מושג לאומיות בהשקפת עולמה של היהדות, שהרי אפשר שעיקר תוכנה של היהדות הוא בחיבור עם אלקים ע"י קיום תורה ומצות, ללא קשר להשתייכות הלאומית ואפשר ליהודי להיות נתין עם אחר, לקיים כל מצות התורה, ולא נגרע ממנו דבר.

רבה הראשי של הקהילה הליברלית בהונגריה כתב: "הציונות הפוליטית, הרוצה להקים בא"י מדינה יהודית חדשה, היא לפי דעתי שיגעון רוחני מסוכן... התנועה הציונית, הרוצה להפוך את היהדות מכת דתית לאומה,

לא תצליח בהונגריה לעולם. אנו הננו הונגרים בני הדת היהודית. לאומיות יהודית איננה קיימת, בזה תמימי דעים הם כולם, מחדשים ואורתודוקסים”.

ואכן גם הרבנים האורתודוקסים כתבו דברים דומים: “בנוגע להערכתם את התנועה הציונית, תמימי דעה הם האורתודוקסים עם היהודים השייכים למחדשים, אנו מתנגדים לתנועה האווילית הזאת... ההונגרים בני הדת היהודית רוצים למצוא את אושרם בהונגריה, אין זה עולה על דעתם כלל להקים מדינה בא”.

ואיחוד הרבנים הגרמנים פרסם מכתב גלוי, ובו נאמר: “כי שאיפותיהם של אלה המכונים “ציונים”, להקים מדינה יהודית-לאומית בא”, עומדת בניגוד ליעודיה המשיחיים של היהדות, כפי שהם כלולים בכתבי הקודש ובמקורות דתיים מאוחרים יותר” (ד”ר וייס, ‘הרצל - קריאה חדשה’, עמ’ 27; וע”ע שם עמ’ 129-130 דבריו של הרמן כהן. ראה עוד במילואים בסוף הספר אות יא).

רבה הראשי של פריז, הרב לזר איזיבור כתב: “העם היהודי מת, מתכונתו הלאומית מתה, אבל מה שלא מת ולא ימות לעולם היא רוח היהדות”.

על השקפה כזאת כתב הרב גלזנר, מגדולי רבני הונגריה, כאשר פרץ ויכוח בין היהודים שם במפקד האוכלוסין, כיצד לרשום בסעיף הלאום, יהודי או הונגרי. וכה אמר: “דעתי איפוא, שההצהרה על השתייכות לדת ישראל, ויחד עם זה לאומיות הונגרית, גרמנית או סלאוית, כמוה ככפירה גמורה, ואיסורה בגדר יורג ואל יעבור” (תורה ומלוכה עמ’ 67).

גם בחצרות האדמורי”ם לא הייתה אחדות דעים. “וכבר צעק האדמו”ר הגה”ק בעל מנחת אליעזר זי”ע (האדמו”ר ממונקאטש) בשנת תרפ”ט, כאשר היה הפוגרום בחברון, שאם היו (הציונים) אוהבים באמת את עם ישראל, היו מיד מבטלים כל ההריגות, אם יפרסמו שמוחלים על ההבטחה של בלפור, אשר הרגיזה את הערביים...” (הכותל השבוי, תשע”א עמ’ 28. הובא בספרו של הלל כהן “תרפ”ט - שנת האפס בסכסוך היהודי-ערבי” עמ’ 356).

לעומתו, מספר אחד מנכדי בעל החידושי הרי”ם, שבשבת הראשונה אחרי שהניפו הפולנים את הדגל הלאומי שלהם לאות מרד, בשנת תרכ”ג, נכנס הרי”ם לבית מדרשו, וטרם נטל את הכוס לתוך ידיו, נאנח אנחה עמוקה

ואמר: חוששני פן חלילה יהא קטרוג בשמים על עם ישראל. אנו רואים איך אומה כפולנים מוסרת נפשה בשביל שחרורה ושחרור ארצה מיד רים, ואנו - מה אנחנו עושים? (חסידות וציון, עמ' מח)

אלא שגם אם נקבל שקיימת לאומיות ישראלית, עדין נטוש הויכוח על מהותה של לאומיות זו.

יש שטענו שמבחינה לאומית אין הבדל בינינו לשאר העמים, ודרישתנו למדינה יהודית אינה שונה משאיפות כל עם לעצמאות וביטוי לאומי. אלא שאנו התייחדנו בדבר נוסף - תורה מסיני. מושג הלאומיות, אף בישראל, הינו מושג חילוני, המשותף לכל בני תרבות, ואנו איננו שונים בזה משאר העמים.

אך היו גדולי ישראל שראו במושג לאומיות דבר שונה. אין זה אותו מושג המקובל בין העמים, אלא דבר יחודי שיש בו תוכן אלוקי, שאיננו מצטמצם רק במושגים של עם וארץ. ולא זו בלבד, אלא שכל יחודו של עם ישראל - על מושג הלאומיות הוא מבוסס. "כי אין השי"ת מייחד שמו על הפרטי, כי הפרטי בלא הצרוף הכללי, אינו תכליתי כלל" (משך חכמה, ויקרא יח, ד). ועוד האריך בזה בפרשת אמר:

אמנם בכל האומות, התקשרותם זה לזה הוא נימוסי וענין לאומי הבא מצד התולדה והזירה בארץ אחת והשתוות בדעות. לא כן חלק יעקב, כי התקשרות הלאומי הוא גדול כל כך כי התורה נתונה להאומה, וכפי הסכמת חכמיה וגדוליה כן נמשכים דרכי האלקים והשגחתו, וכמו שאמרו 'נרד אני ואתם לבי"ד של מטה ונדע אימת ראש השנה ויום הכפורים' (דב"ר ב, ט), ו'אתם - אפי' שוגגים' (ר"ה כח ע"א) ו'לא תסור... ימין ושמאל' (משך חכמה ויקרא כג, כא).

וכך טען הרב קוק זצ"ל כבר בצעירותו, כשהתווכח עם הרב מרדכי אלישברג בדבר הלאומיות הישראלית. כשהרב אלישברג טען שהלאומיות הישראלית צריכה להיות לאומיות טבעית כראוי ומוכרח לכל אדם לאהוב את אומתו ולהדבק בה, אלא שממעל לה קיימת תורה, ולעומת זאת טען הרב קוק שהלאומיות הישראלית היא במהותה מיוחדת בתוכן קדושתה העליונה והיא שייכת לצורה המיוחדת של ישראל הקשורה באחדות של

ישראל, אורייתא וקב"ה. ובתגובה אמר לו הרב אלישברג: רב דזיימל, עם כבוד תורתו יהיו להבא ענינים גדולים בארץ ישראל (לשלשה באלול, עמ' ט). פעמים רבות חזר הרב קוק זצ"ל בכתביו על יסוד זה. "ומצדם של יחידים הסגולה אין אנו יודעים הבדל בין עם ולשון... מה שאנו דורשים בשבחה של כנס"י בכלל, היא על דבר הסגולה האלקית הנמצאת בנשמת האומה בכללה" (אגרות הראיה ח"א, עמ' עא).

טעות גדולה היא ביד אותם שאינם מרגישים את האחדות הסגולית שבישראל, וחפצים הם בדמיונם להשוות את הענין האלקי הזה, המיוחד באופי הישראלי, לענין כל תוכן של עם ולשון אשר בכל משפחות האדמה, ומזה בא הרצון לפלג את הענין הלאומי ואת הענין הדתי לשתי פלוגות, ושתייהן יחד נחלו בזה שקר (אורות, עמ' מה). ומהו העניין המיוחד בלאומיות הישראלית, בשונה משאר האומות?

היחס של כנס"י ליחידיה הוא משונה מכל היחושים של כל קיבוץ לאומי ליחידיו. כל הקיבוצים הלאומיים נותנים הם ליחידיהם רק את הצד החיצוני של המהות, אבל עצם המהות, זה שואב כל אדם מנשמת הכל, מנשמת אלקים שלא באמצעות הקיבוץ, מפני שאין להקיבוץ חטיבה אלקית, שמגמה אלקית עצמית שרויה בתוכו.

לא כן בישראל. הנשמה של היחידים נשאבת ממקור חי העולמים באוצר הכלל, והכלל נותן נשמה ליחידים. אם יעלה על הדעת להנתק מהאומה, צריך הוא לנתק את נשמתו ממקור חיותה. וגדולה היא משום כך ההזדקקות שכל יחיד מישראל נזקק להכלל, והוא מוסר תמיד את נפשו מבלי להיות נקרא מהאומה, מפני שהנשמה ותיקונה העצמי דורש כן ממנו (אורות ישראל פ"ב, סעיף ג).

והחרה החזיק אחריו בנו, הרב צבי יהודה זצ"ל, שאמר שטעות היא לחשוב "כאילו מהותנו המיוחדת שייכת היא לאישנו היחידים ולא לצבוריותנו השלמה, תחת אשר באמת כל עיקרה של התייחדותנו הישראלית היא בהבדלה שבין ישראל לעמים, אשר בחר בנו מכל העמים, הבדיל אותנו מן העמים להיות לו לעם, יצר לו עם, זו לסיפור תהלתו, ושם לו עם עולם" (לנתיבות ישראל, עמ' 73).

וכך גם בפני תלמידו המובהק של הרב קוק, הרב חרל"פ זצ"ל:

שונה ונבדלת היא לאומיות ישראל מלאומיות שאר העמים. עם ישראל החי וקיים אך ורק על מושגו הכביר בנצחיות עתידו, חש ומרגיש כי אך החיים האלקיים, החיים הנצחיים, הם החיים המקוריים שלו, לא יוכל בשום אופן להסתפק במגמות חמריות וזמניות, הוא נדרש דוקא למגמות רוחניות, שנצחיותן קיימת לעד ולעולמי עולמים, ולרומם ע"י זה את המגמות החמריות והזמניות, שתהיינה המעבר למגמות האלהיות וכו' (מי מרום ח"ו, עמ' שכג).

הרעיון הלאומי בישראל, הוא הרעיון היותר נאצל והיותר מקיף ורחב אצלנו. בלי הכרת הלאומיות שלנו, לא היינו זוכים לשום מצוה כללית או פרטית, כי כל יסוד קיום המצוות הוא מצד ההתקשרות עם כלל ישראל, וכל מה שאנו מקיימים הוא בשם כל ישראל.

ולזאת אחרי שיצאנו ממצרים והיינו לעם, רק אז נתקרבו להר סיני לקבל את התורה מן השמים, ועתיד העולם להכיר שכל פרט ופרט ממצות ה' בתורה שבכתב ובתורה שבע"פ, מוכרח להתקיים מצד הצורה הלאומית, וכשם שהכל מודים ומבינים שכל תביעתנו לכל א"י קשורה עם הענין הלאומי שלנו וכו', כן יהיה ניכר ומובן לכל היחס המוכרח שיש לכל פרט מהמצוות לגדלות לאומיותנו. ויותר ממה שאי אפשר לנו להיות עם בהעדר אחת ממצות ה' יותר מזה אין שום תקומה לשום מצוה מבלעדי היותנו לעם, וכל מה שנזדכך ונתרומם יותר, נתקרב ביותר לקיים הכל מצד הצורה הלאומית, מרום פסגת אחדותם של ישראל (שם, עמ' שכה).

ומפני זה הרגש הלאומי בישראל וארצו הוא מקורי ונצחי, וכל ההרגשים הלאומיים שאצל שאר העמים, אינם אלא חיקוי בלבד, וגנובים הן אצלם מארץ העברים, ואינן שלהן כלל שכן כל חייהם אינם חיים של אחדות, כי אם של פירוד, "יתפרדו כל פועלי און" (שם, עמ' שכא).

באגרת לבעל ה"כלי חמדה", מסביר הרב זצ"ל את הויכוח בין בצדוקים

והפרושים, האם יחיד יכול להתנדב ולהביא קרבן תמיד :

ומה שרצו הצדוקים, שיחיד יהי' מתנדב ומביא תמיד, בא מפני שלא הודו שיש בכללות כנסת ישראל קדושה מיוחדת, מה שלא נמצא בכל עם ולשון, שכל אומה עיקר הקיבוץ שלה הוא כדי להיטיב להיחידים הפרטיים, אבל הכלל מצד עצמו אין לו מציאות עצמית, ונמצא שערך הצבור כלפי אה"ע הוא בבחינת שותפים, ואצל השותפים בודאי העיקר הוא חלקו של כל יחיד שבשותפות הכללית לגבי אותו היחיד. אבל באמת לגבי ישראל ציבור ושותפין הם שני מושגים. כדמשמע מסוגיא וממשנה דתמורה ו"ג א' אין הציבור והשותפין עושין תמורה, מפני שיש בציבור של ישראל קדושה ומציאות כללית, שאינה נערכת כלל כלפי החלק של כל פרט, והיא עומדת למעלה מגדרי חלוקה, ובשביל כך קרבנות ציבור צריכין להיות משל ציבור דוקא, שזהו ענין הקדושה של הכלל כולו (משפט כהן, עמ' רעג).

מעתה יש ענין לברר מהם ביטוייה המעשיים של לאומיות מיוחדת זו.

אימרה ידועה מן הברית החדשה תבהיר את השקפתה של היהדות. "תנו לקיסר אשר לקיסר, ולאלקים אשר לאלקים". פירושה של אימרה זו היא הפרדה מוחלטת בין הדת ומדינה. אך יש לה משמעות עמוקה ויסודית ביותר. והיינו שהענין המוסרי והקשר לאלקים, איננו ענין למדינה ולחברה, אלא ליחיד בלבד. משום שאי אפשר לנהל מדינה על יסודות מוסריים. פוליטיקה, שלטון, צבא ושאר עניני המדינה, אינם יכולים להיות מושתתים על יסודות דתיים.

את אידיאל היהדות, המנוגד להשקפה זו, ניתן לראות בפסוק בספר מלכים א' (י, ה-ט), כאשר מלכת שבא באה לבקר את שלמה, "ותרא מלכת שבא את כל חכמת שלמה והבית אשר בנה ומאכל שולחנו וכיוצא בזה אשר יעלה בית ה', ולא היה בה עוד רוח". וציין שם המלבי"ם לדברים המקבילים בס' דברי הימים (דהי"ב ט, ד). ושם נאמר "על יתו אשר יעלה בית ה'". והיינו, גשר שהיה מחבר את בית המלך עם ביהמ"ק, וכ"כ רש"י שם: מסילות עליותיו אשר יעלה עליהם מביתו לבית ה'". ודבר זה שהמלך מחובר עם אלקים, לא ראתה מעולם, "ולא היה בה עוד רוח" מרוב התפעלות.

משמעותו של חיבור זה הוא, שאין תחום חברתי או מדיני שאיננו מבוסס על צדק ומוסר. ולא מוסר אנושי, אלא אלוקי דווקא. "שני דברים מאירים בישראל: המוסר הטהור בכל שאיפותיו... והידיעה שהכל נובע מהקריאה בשם ה'" (אורות ישראל א, ז). יחידים בעלי מדרגה מוסרית יש גם אצל אומה"ע, אך זהו ענין אישי. חיים מוסריים ליחיד אינם קשים ומסובכים כמו הנהגת אומה. והרי זו היתה טענת הנוצרים מקדמת דנא, שמוסריותם של היהודית נובעת מכך שאין להם צורך להנהיג מדינה, ורק בהיותם יחידים יכולים הם להיות בעלי מוסר גבוה. אך א"א לנהל חברה ומדינה, יחסים בינלאומיים, מלחמות וכדו', ולהתחשב בעקרונות מוסריים.

אברהם "יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה', לעשות צדקה ומשפט" (בראשית יח, יט) לא רק בחיי היחיד, אלא כעם, וכעם אנו שואפים להראות שגם מדינה יכולה לשמור דרך ה', ובזה מתייחדת לאומיותנו, שכעם אנו חפצים להגשים את האידאל האלקי, מבלי להפקיע אף לא תחום אחד מעניני המדינה, מהקשר שלו לאלקים.

ישנם בעולם חסידים, פילוסופים, אנשי קדש ואנשי אלקים, אבל אין בעולם אומה, שנשמתה העצמית לא תוכל להשתלם כי אם ע"פ המגמה של האידאה האלקית העליונה בעולם, כי אם ישראל (אורות, עמ' נ).

ולשם כך אין די בדרשות והטפות, אלא יש צורך בהגשמה ובדוגמא מעשית, וע"כ יש צורך לעם ישראל במדינה שבה יוכל להגשים את דרכו כעם, כדי להוות דוגמא ומופת בחיי העמים, שהתביעות המוסריות שמציגה התורה, אפשריים הלכה למעשה, לא רק בחיי היחידים, דבר שהוא פשוט ומובן אף לשאר העמים, אלא גם בחיי האומה.

למילואה של שאיפה זו, צריך דוקא שצבור זה יהיה בעל מדינה פוליטית וסוציאלית וכסא ממלכה לאומית, ברום התרבות האנושית, עם חכם ונבון וגוי גדול, והאידאה האלוקית מושלת שמה ומחיה את העם ואת הארץ במאור חייה. למען דעת שלא רק חכמים מצוינים, חסידים נזירים ואנשי קדש, חיים באור האידאה האלוקית, כי אם גם עמים שלמים, מתוקנים ומשוכללים בכל

תיקוני התרבות והישוב המדיני. עמים שלמים הכוללים בתוכם את כל השדרות האנושיות השונות, מן רום האינטליגנציה האמנותית, הפרושית, המשכלת והקדושה וכו' ועד לפרולטריון לכל פלגותיו, אפי' היותר נמוך ומגושם (שם, עמ' קד).

עם ישראל צריך להיות חפשי על אדמתו, כשהשלטון בידי, והוא מסדר את חייו הלאומיים עפ"י הענין המיוחד שבו. מכאן החשיבות הגדולה של המשפט העברי, הבא להשתית את יחסי החברה, לא עפ"י מוסכמות אנושיות, המתאימות לכל עם ולשון, כדי שלא לבא למצב שאיש את רעהו חיים בלעו, אלא עפ"י הענין האלוקי דוקא. מה שאי אפשר היה להעשות בלא מדינה וכל מכשיריה, ומדינה זו חייבת להיות דוקא בא"י.

אלא שמגמה זו אינה פשוטה כלל ועיקר, וכבר אמר בעל חובות הלבבות "וכל אשר נוסף העולם ישוב, נוסף שכלם חורבן" (שער הפרישות פ"ב). והעיסוק בעניני החומר והצורה לעולם מתנגדים הם זה לזה.

ולפי"ז ישוב העוה"ז והקדושה ביראת השם ואהבתו ומדות יפות ומועילות ועבודת אמת, לא יכוננו יחד, כמ"ש הרמב"ם ז"ל בפירוש המשנה (סוף סדר קדשים) "שבשעה שהם (זקני התורה) מזקינים ונחלשים ויפסד גופם, תרבה חכמתם ויתחזק שכלם ויוסיפו שלמות". וכ"כ חובה"ל "כל זמן שהוסיפה הארץ ישוב, הוסיף השכל חרבן". אמנם באמת אין דבר זה לכלל מוחלט, ואין זה תכלית השלמות, שאי אפשר לומר כלל שענין הגוף וישוב העולם יהיה בעצמו ענין רע, שהרי לעתיד לבא יעמוד הגוף בתחת המתים, ואם היו עניני החומר חסרון מוחלט, איך יהיה זה תכלית נכבד (חבש פאר להרא"ה קוק, דרוש א, עמ' מט).

וזוהי המעלה המיוחדת שבארץ ישראל, ששם אין חשש שירבה השכל חרבן בגלל העיסוק החמרי, וכמ"ש החתם סופר (חידושים למס' סוכה, לו ע"א, ד"ה דומה לכושי תנן). "ר' ישמעאל נמי לא אמר מקרא ואספת דגנך אלא בא"י ורוב ישראל שרויים, שהעבודה גופא מצוה משום ישוב א"י, ולהוציא פירותיה הקדושים, וע"ז צוותה התורה ואספת דגנך, ובעוז זורה גורן השעורים בלילה, משום מצוה, וכאילו תאמר: לא אניח תפילין מפני שאני עוסק בתורה, ה"נ לא יאמר:

לא אאסוף דגני מפני עסק התורה. ואפשר אפי' שאר אומניות שיש בהם ישוב העולם, הכל בכלל מצוה. אבל כשאנו מפורזים בעו"ה בין אומה"ע, וכל שירבה הישוב תיקון ירבה השכל חרבן, מודה ר' ישמעאל לר' שמעון בר יוחאי".

התכלית המבוקשת היא, שהגוף יתעלה ויתקרב אל הנשמה, ולא יהיה בהם שום ניגוד ולא יהיו בבחינות דו פרצופין - הנשמה מושכת לכאן והגוף לכאן. ולדרגה זו אי אפשר לזכות זולת בארץ ישראל (מי מרום ח"ו, עמ' שכה).

וזו מעלתה של הארץ:

שיעלו בה ישראל לעבודה רמה כל כך, עד שכל מה שיתוסיף להם ברכה בעיני העולם, כן יוסיפו כבוד בנפשם ברוממות מעלה וקדושת אמונה ואהבת ה' באמת, ולתכלית זו אמרה תורתנו הקדושה תמיד עניני היעודים על טובות העולם הזה, אעפ"י שהן נבזות ופחותות אצל כל בר דעת מצד עצמם, אבל באמת הכל מיוסד על זה הסוד הגדול, שאין פחיתות כלל לשלמות החומר, אדרבא, מעלה היא, אלא שע"י חלישות השכל תהיה במקרה שבה לענין רע, אבל כשתהיה קדושת השכל ברוממות תכליתה, אז זהו תקפו וגבורתו ותפארתו, כשיהיה לו כל טוב עולמו, ועל ידו יחרץ בעניניו לגדל ולרום עניני הקדושה העליונה למען כבוד שם ה' יתברך (חבש פאר, עמ' נב).

ועל כן "אי אפשר לאור המלכות של ישראל להתגלות בשום ארץ בעולם, כי אם דוקא בארץ ישראל, ואף אם יתקבצו כל האומות וירצו לכוונן מלכות ישראל בארץ אחרת, לא תקום ולא תהיה" (מי מרום שם עמ' שכא).

וכך ביאר הרב קוק זצ"ל מאמר חז"ל על הפסוק "מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק" (ישעיהו כד, טז): "גנאי הוא לחזקיהו וסיעתו שלא אמרו שירה, עד שפתחה הארץ ואמרה שירה, שנאמר 'מכנף הארץ זמירות שמענו' וגו'" (סנהדרין צד ע"א).

חזקיהו היה צדיק גמור ועיקר מחשבתו היתה רק בענין תורה ועבודת ה'. ואדרבא, ישוב הארץ ירד בימיו בגלל שקידתו בתורה. "והיה ביום

ההוא יהיה כל מקום אשר יהיה שם אלף גפן באלף כסף, לשמיר ושית יהיה" (ישעיהו ז, כג). "מה עשה, נעץ חרב על פתח בית המדרש ואמר, כל מי שאינו עוסק בתורה ידקר בחרב זו. בדקו מדן ועד באר שבע, ולא מצאו עם הארץ, מגבת ועד אנטיפרס ולא מצאו תינוק ותינוקת, איש ואשה, שלא היו בקיאים בהלכות טומאה וטהרה (סנהדרין, שם ע"ב).

אבל רצון ה' היה, שאע"פ שזהו בודאי דרך מקודש, ואשרי האיש אשר בתורת ה' חפצו באופן כזה עד שישליך עסקי הארץ אחרי גוו, אבל ישוב א"י היא בעצמה דבר קדוש ונשגב, והצלחת ישראל בא"י גורמת טובה גדולה לכל העולם וכו' וזהו ענין "מכנף הארץ", שעם שטבע הארץ להיות מושבה בשפל, מ"מ ארץ ישראל ע"י קדושתה פרחה לעילא, ומוסיפה כח בגבורה של מעשה ע"י ברכתה (חבש פאר, עמ' נג).

חזקיהו הבין שהנס הגדול שהיה בהצלת ישראל מחיילותיו של סנחריב, לא באו רק להציל את ישראל, שלצורך זה אפשר היה לגרום לסנחריב לעזוב את הארץ, אלא שעיקר הישועה היתה שע"י מיתתם של חיילות סנחריב, מצאו העם שלל רב, ועניני העוה"ז לא נחשבו בעיני חזקיהו סיבה מספקת כדי לומר שירה. ואמנם שבח גדול הוא לצדיק זה שעניני העוה"ז היו פחותים בעיניו, ומ"מ אין זה ראוי להיות משיח, שהמשיח תפקידו לרומם את הכל, ואילו חזקיהו לא הבין שא"י איננה ארץ חמרית אלא בעלת כנפים המסוגלות להתרומם ולומר שירה.

וזה היה חטאם של המרגלים, שאף הם לא השכילו להבין ענינה של הארץ ותכליתם של ישראל בא"י, והעדיפו להמשיך בחיי המדבר, שאינם מחייבים התמודדות עם העולם החמרי.

ונאמר בתנא דבי אליהו (פ"א, ב) "לשמור את דרך" - זו דרך ארץ. "עץ החיים" - מלמד שדרך ארץ קדמה לעץ החיים, ואין עץ החיים אלא תורה, שנא' "עץ חיים היא למחזיקים בה", וכתב ע"ז ר' עקיבא יוסף שלזינגר: וצריך ביאור, איזה דרך ארץ מכוון בזה, ולפי המבואר בילקוט "כי נגרשו מן הארץ, זו א"י", אפשר לומר שקמ"ל לאפוקי מן דעת המרגלים אשר מאסו הארץ, ואמרו תורה מוקדם לא"י, ע"כ ביקשו שלא להכנס לא"י, כי אם להיות נשאר

במדבר, ללמוד תורה מפי משה רבנו ע"ה, שלא נתנה תורה אלא לאוכלי המן, ע"כ בא לומר לנו כי דרך ארץ וכו' זה הדרך המביא לארץ, הוא מוקדם לתורה, כמו שכתוב בספרו: מלמד שיישבת א"י מכריע את כל התורה (אם הבנים שמחה, עמ' קכח).

חורבן הלאומיות

"מפני חטאינו גלינו מארצנו", דבר זה יודע כל תינוק של בית רבן. אך השאלה היא מדוע דוקא עונש כזה, ומדוע אי אפשר היה להענישם בעודם על אדמתם.

אנו מבינים שכשהקב"ה מעניש, אין זה רק סטירת לחי על מנת להכאיב, ובודאי לא מתוך רגשות נקמה, אלא יש בזה מהלך של תיקון, וא"כ השאלה, על איזה חטא בא דוקא עונש הגלות ובמה מתקנת הגלות את הקלקול. והתשובה היא, שדוקא בענין היסודי של הגשמת לאומיות ישראלית במדינה יהודית, נכשלנו. בכל תקופת הבית הראשון והשני, לא השכלנו לנהל מדינה המגשימה את חזון הנביאים. חסידים וצדיקים היו, אך השלטון וסדרי החברה היו רחוקים מצדקה ומשפט. די לקרא את דברי הנביאים על המלכים והכהנים כדי להווכח בזה. וכיון שלא עמדנו במשימה, נדחתה המגמה העליונה הזאת לתקופה מאוחרת יותר. ולעת עתה אין עוד דרישה להגשמת האידיאל הגדול של מדינה המבטאת בכל דרכיה אידיאה אלוקית. מעתה הדרישה היא רק רוממותם של היחידים, שזו כאמור משימה פשוטה יותר. ע"כ יעדה ההשגחה האלקית את הגלות, והפקיעה מן האומה את העיסוק בעניני חומר כלליים. תפקיד הגלות הוא לפרק את המסגרות הלאומיות והחברה המדינית, ולהפוך את האומה לקהילות ומשפחות, ובזה הרחיקה את היעד הנשגב של הקמת מדינה יהודית.

מהלך זה של שבירת האומה נעשה בעיקר ע"י הרס האומה וחרבן הארץ, שני יסודות הבונים את המסגרת הלאומית.

הארץ, שהיא הבסיס לקיומה של האומה, חרבה. "והשימותי אני את הארץ ושממו עליה אויביכם היושבים בה" (ויקרא כו, לב). וכך היתה

הארץ עד לימינו. כך כתב כומר שעלה לרגל בשנת תרל"ד: רכבנו על פני השפלה שזהרה בגוון ירוק בהיר של ראשית האביב, וכו' אבל היכן התושבים? שפלה פוריה זו העשויה לכלכל אוכלוסיה עצומה, שוממה כמעט לחלוטין. שנים שלשה כפרים זעירים עלובים, לא יותר וכו'. מדי יום ביומו למדנו את הלקח שנכפה עלינו כאן, שדברי הנבואה הקדומים נתגשמו בלשונם, "ועריה לשמה תהיינה מאין יושב בהן" (ירמיה מח, ט).

חרבן האומה נעשה בשני מישורים. הפיזור החיצוני וההרס הפנימי. הפיזור החיצוני הוא הרס הריקמה החברתית של האומה. "והפיצך ה' בכל העמים מקצה הארץ ועד קצה הארץ" (דברים כח, טו). האומה מנופצת לרסיסים ומפוזרת בין שבעים אומות, ומאומה הפכנו ליחידים.

אך יש גם מישור שני, והוא החרבן הפנימי. הפחד, הפאסיביות, חוסר המוטיבציה לפעילות לאומית, והחשש מפני האומות. מציאות זו נתנה מקום לספרות ההשכלה להתגדר בה. ברשעות או בטעות הוצג הדבר כאילו זו היא צורתה של היהדות. ולא היא. זוהי מציאות שיעדה ההשגחה העליונה לאומה כדי שהאומה תפסיק לעסוק בענינים כללים, בהעדר מכשירים לאומיים, ותסתגר ותתרכז בבנין הפרטים, תעסוק רק בעניני רוח, ותעבור תהליך של ניקוי והטהרות, עד שתוכשר השעה, נקום מתרדמת החורף הארוכה, ונחדש את הממלכתיות היהודית ביתר הצלחה.

עזבנו את הפוליטיקה העולמית מאונס שיש בו רצון פנימי, עד אשר תבוא עת מאושרה, שיהיה אפשר לנהל ממלכה בלא רשעות וברבריות (אורות עמ' יד).

השביתה הארוכה של עסקי מדיניות וסכסוכיהם, השקיטה לתקופות ארוכות את הרוח הכללי, עד שכנס"י במובנה הלאומי היה לה די זמן ודי נסיון להעמיק יפה בחשבון עולמה וכו', גרמה לה אותה השביתה לכנס"י, שהמוסר האלקי הטבעי לה, החל לאט לאט לשוב לחדור לתוך נקודת עצמיותה. הכוחות האלקיים הנרדמים בקרבה שבו לתחיה וכו' (חזון הגאולה להרא"ה קוק, מאמר נחמת ישראל, עמ' קא).

בזה יובן מאמר חז"ל מפורסם במס' כתובות (כתובות קיא ע"א), שג' שבועות

השביע הקב"ה את ישראל, אחת שלא יעלו בחומה (יחד ביד חזקה - רש"י). ואחת שלא ימרדו באומה"ע וכו', ומסיימת שם הגמ' בדברים חריפים "אמר להם הקב"ה: אם אתם מקיימים את השבועה מוטב, ואם לאו אני מתיר את בשרכם כצבאות או כאיילות השדה", ודבר זה נלמד מהפסוק בשיר השירים "השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות או באיילות השדה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ" (שה"ש, ב, ז).

מקור זה שימש אסמכתא לכל מתנגדי התנועה הציונית בדורות האחרונים. אלא שרבים דחו את המשתמע ממאמר זה, כאילו יש איסור לעלות לארץ, שהרי לא יתכן שהקב"ה ישביע את ישראל לא לקיים מצוה מרכזית כ"כ, והרי הכלל הוא שא"א להשביע על דבר שאנו מושבעים עליו מסיני, וכבר כתב הפתחי תשובה (אבן העזר סי' עה, ס"ק ו) שכל הפוסקים, ראשונים ואחרונים, הסכימו עם דברי הרמב"ן שמצות העליה לארץ מחייבת כל יחיד, ואף בזמן הגלות.

אלא שמאמר זה לא בא להורות הלכה למעשה. כשזו"ל אומרים שהקב"ה משביע את ישראל, אין לזה תוקף הלכתי, אלא זוהי תכנית אלקית המתקיימת לא כהלכה וכצווי אלוקי, אלא כהליך מכוון עפ"י מגמה אלקית. כשהקב"ה משביע את ישראל לא למרוד באומות ולא לעלות בחומה, פירושו של דבר שההשגחה העליונה מסובכת את המציאות כך, שישראל יחיו באוירה כזאת שאיננה מאפשרת להם לעלות לארץ, הן משום חורבנה, הן מפאת פיזורם, חוסר יכולתם להתקבץ ולהתאחד לפעולה כזאת, והן משום אוירת הפחד והחולשה המעשית ורפיון כוחות הנפש והתנגדות האומות.

כדוגמא לכך הביא הרב צבי יהודה קוק זצ"ל (שמעתי מפיו כמה פעמים) את אגרתו של בעל האור שמח, איש הלכה, שכתב באגרת תמיכה לקרן היסוד "אמנם כעת הסבה ההשגחה, אשר באספת הממלכות הנאורות בסן-רמו ניתן צו אשר א"י תהיה לעם ישראל, וכיון שסר פחד השבועות, וברשיון המלכים קמה מצות ישוב א"י ששקולה כנגד כל המצות שבתורה למקומה. ומצוה על כל איש לסייע כפי יכולתו לקיים מצוה זו (התקופה הגדולה, עמ' קעד). לא כתב בעל האור שמח שעד עתה היה איסור לעלות לא"י, אלא שהיה

פחד מהשבועות, ועתה סר הפחד. האם יעלה על הדעת שאיש הלכה יאמר שיש 'פחד' לחלל שבת? שאל הרצב"י.

פרשנות זו כמעט מפורשת בדברי הרמב"ם. וכך כתב באגרת תימן:

ולפי שידע שלמה ע"ה שהאומה הזאת באורך זמן גלותה, תפצר להתנועע בלא עתה הראויה, ויאבדו בשביל זה, ויבואו עליהם צרות, הזהירם מלעשות זה, והשביע האומה על דרך מ של, ואמר "השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות או באיילות השדה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ".

אין השבועה הוראה מעשית, אלא "על דרך משל", אילוצים אלוקיים, כדי שלא נקדים להתעורר לשוב ארצה, לפני בוא זמן התיקון.

מעתה השאלה היא: כיצד נדע שאכן הגיע העת, החטא תוקן, ושוב הותר לנו לחזור לארצנו ולהגשים את מאוינו הלאומיים.

סימני הגאולה

חז"ל מסרו לנו סימנים על זה. סימנים אלו אינם שייכים לאיסור חישוב הקץ, אלא נובעים הם מהבנת המטרה של הגלות וסימניה.

אם מטרת הגלות היתה לשבור את גופנו ואת רוח הלאומיות, כדי שנתרכז בהווייתנו הפרטית, הרי שכאשר המציאות משתנה, יש בזה הוראה מגבוה שאכן הגיע העת.

מטרת הגלות היתה כאמור למנוע מן האומה לעלות לא"י לפני הזמן, וע"כ סימניה של הגלות היו, הפיזור של האומה, חולשתה, רפיון הרוח וכוחות הנפש והתנגדות אומה"ע והפחד מהם, יחד עם חורבנה המוחלט של הארץ, שאיננה יכולה לקבל את בניה. והנה משתנית המציאות בתכלית. הארץ מתעוררת מתרדמתה ומשוממותה ומתחילה לתת פירות. ישראל מתנערים בכל מקומות פזוריהם, הרגש הלאומי מתעורר, וישראל מתחילים להתקבץ, מתמלאים עוז וגבורה, ואומה"ע מסכימים עמהם - כל אלו אותות מן השמים שאכן נתמלאה הסאה והגיע זמנה של כנס"י לקום מעפרה. וזהו שמסרו לנו חז"ל: ואמר רבי אבא אין לך קץ מגולה מזה

שנא' "ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבן לבוא" (סנהדרין זח, ע"א). וכ' שם המהרש"א: לפי שכל זמן שאין ישראל על אדמתם, אין הארץ נותנת פירותיה כדרכה, אבל כשתחזור ליתן פירותיה, זהו קץ מגולה, שקרב לבא זמן הגאולה שיחזרו ישראל על אדמתן.

וכך קבעו אנשי כנה"ג בסדר התפילה, ברכת קיבוץ גלויות לאחר ברכת השנים. ואמרו בגמ' ומה ראו לומר קיבוץ גלויות לאחר ברכת השנים, דכתיב "ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבן לבא". אלמא קיבוץ גלויות בעת ברכת השנים היא - רש"י (מגילה י"ב).

וכתב הרמב"ן עניינו שיצוה להרים לשאת פרים כאשר יקרב קץ ישראל לשוב טרם בואם (ספר הגאולה, שער א, פ"ט, עמ' כו).

וכל זה מורה על שייכותה של הארץ לישראל בלבד, ואף כשגלו מעליה, לא נתנה פירותיה לעם זר, וכהבטחת הכתוב "והשימותי אני את הארץ, ושממו עליה אויביכם היושבים בה" (ויקרא כו, לב). ונאמר ע"ז בספרא (בחוקתי פרשה ב): זו מדה טובה, שלא יהיו ישראל אומרים, הואיל וגלינו מארצנו, עכשיו האויבים באים ומוצאים עליה נחת רוח, שנא' ושממו עליה אויביכם היושבים בה, שאף האויבים הבאים אחרי כן, לא ימצאו עליה נחת רוח.

כ"כ הרמב"ן שם (פסוק טו): היא בשורה טובה מבשרת בכל הגלויות, שאין ארצנו מקבלת את אויבינו. וגם זו ראייה גדולה והבטחה לנו, כי לא תמצא בכל הישוב ארץ אשר היא טובה ורחבה ואשר היתה נושבת מעולם, והיא חרבה כמוה. כי מאז יצאנו ממנה לא קבלה אומה ולשון, וכולם משתדלים להושיבה ואין לאל ידם.

ובסגנון מליצי כתב הרמב"ן דברים דומים בתפילתו שנשא על חרבות ירושלים (כתבי הרמב"ן ח"א, עמ' תכח):

"...דִּימִיתִיךָ הוֹרְתִי לְיִלְדֵי שְׂמֵת בְּנֵה בְּחִיקָה,
וְהֶחֱלַב בְּשָׂדֶיךָ לְמִכְאוּבִים / וְתִינִיק אֶת גּוֹרֵי הַכְּלָבִים,
וְאִם כָּל זֶה מְאֹסוּ בְּךָ עוֹגְבִים / וְשָׁמְמוּ עֲלֶיךָ אוֹיְבִים,
וּבְמִרְחָקִים יִזְכְּרוּךָ, וְיִתְפָּאֲרוּ בְּעִיר הַקְּדוּשָׁה לֵאמֹר לָנוּ נִתְּנָה לְמוֹרְשָׁה,
וּכְאֲשֶׁר יָבוֹאוּ אֵלֶיךָ, וּמְצָאוּ כָּל מַחְמְדֵי עֵין / יִבְרָחוּ כְּמִפְּנֵי אוֹיֵב, וְרוֹדְף אֵין.

וְרֵבָה הָעֲזוּבָה / בְּקֶרֶב הָאָרֶץ הַשְּׂמֹנֶה וְהָרִחֵבָה.
כִּי הֵם אֵינָם הַגּוֹנִים לָךְ / וְגַם אֶת אֵינֶךָ רְאוּיָה לָהֶם...

קיבוץ גלויות וא"י נותנת פירות, אלו סימנים מעשיים וגלויים, שדרכם נדע שהגיע לקיצו עידן הגלות. שכן אלו הם שני היסודות שעליהם בנויה האומה - עם מאוחד בארצו. הגלות הרסה אותם, ועתה משנבנו מחדש, אות היא לתחיית האומה. וכדי שלא נטעה בהגדרת קיבוץ גלויות נתנו לנו גדולי ישראל סימנים ברורים. "ואין ספק כי הקיבוץ הוא אתחלתא דגאולה ובפרט עתה שראינו התשוקה הגדולה, הן באנשים פחותי ערך, הן בבניונים, הן בישרים בלבותם, קרוב לודאי שנתנוצץ רוח הגאולה" שו"ת ישועות מלכו, יו"ד סי' סו), "ואצלי כבר ברור שאם יקיימו ישראל שיתחילו לעבוד אדמת הקדש בסך ק"ל משפחות שתהיה התחלת הגאולה גם כשלא יהיו ישראל ראויים לכך" (ר' אליהו גוטמכר, נדפס בס' נפש חיה, סי' א). ובספר קול התור מספר ששאלו את הגר"א איך יפתרו את הבעיות הרבות והקשות שבסידור הישוב. "אחרי עיון רב בשאלה זו ענה לנו רבנו, אם יהיה אפשר להעביר לא"י ס' ריבוא בפעם אחת, צריכים לעשות זאת מיד, כי מספר זה של ששים ריבוא כוחו גדול ושלם להכריע את הס"מ בשערי ירושלים, ואז תשתלם הגאולה מיד" (קול התור פ"א, ט, וע"ע שם פ"ה). וכך חזר על חשיבות מספר זה כמה פעמים שם.

וכ"כ הרב קוק זצ"ל, על ההלכה שכשרואים ששים ריבוא בארץ ישראל יש לברך "ברוך חכם הרזים":

והאוכלוסיה שתהיה לא בארץ הגלות, כי אם בא"י, ובמספר הראוי, ששים ריבוא, תהיה תחילת צמיחת קרן לבית יעקב, ובה הננו בטוחים שתהיה נאמנה עפ"י רוח ה' אשר עלינו, להקים עדות ליעקב ותורה לשום בישראל, להיות לעם לפני ה', "והקדישו את קדוש יעקב ואת אלקי ישראל יעריצו" (עולת ראה ח"א, עמ' שפח).

ובאמת מקור הדברים הוא במדרש חז"ל, עה"פ "וענתה שמה כימי נעוריה" (הושע ב, ז) - "מה יציאתם ממצרים בס' ריבוא וכניסתן לארץ בס' ריבוא, כן לימות המשיח בששים ריבוא" (ילק"ש הושע, רמז תקיח).

וכבר נתפרסמו הדברים, שבשנת תש"ח, כשהוכרזה המדינה היהודית, היו

בה ע"פ דו"ח ועדת החקירה של האו"ם שש מאות ועשרים וחמש אלף יהודים (ד"ר שמואלי, תולדות עמנו בזמן החדש, ח"ז, עמ' 159). וזאת לאחר ששלשים שנה לפני כן, בשנת תרע"ח, זמן הכרזת בלפור, היו בארץ חמישים ושש אלף יהודים בלבד.

יש שהעירו שמקור המספר ששים ריבוא הוא ביציאת מצרים, ושם הרי היו ששים ריבוא גברים מבני עשרים ומעלה, ואילו בשנת תש"ח היתה האוכלוסיה הכללית ששים ריבוא. אמנם בהקדמה לזהר בראשית כתב שאין הקב"ה נכנס לירושלים של מעלה עד שאוכלוסיה של ישראל תכנס לירושלים של מטה, והגמ' בברכות אומרת שאין אוכלוסיה פחות מס' ריבוא. ואוכלוסיה אין משמעה דוקא גברים מבני עשרים.

אלא שהרב כשר בספרו "התקופה הגדולה" (עמ' מב) כתב, שלפי מפקד האוכלוסיה הרשמי בישראל, אכן היו בשנת תשכ"ז, בזמן שחרור ירושלים, שש מאות ושבעים אלף גברים יהודים למעלה מעשרים שנה.

ועל השאלה, האם תתכן גאולה בלא תשובה, כבר דנו חז"ל בדבר, וחלקו בזה תנאים ואמוראים במס' סנהדרין (צ"ע ע"ב). אמר רב כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ומעשים טובים (אם כל ישראל חוזרין בתשובה יבוא הגואל, ואם לא, לא יבוא - רש"י). ושמואל אמר דיו לאבל שיעמוד באבלו (דיין לישראל צער הגלות, דאפי' בלא תשובה נגאלין - רש"י), ומביאה שם הגמ' מחלוקת ר' אליעזר ור' יהושע. שר' אליעזר אמר אם ישראל עושין תשובה נגאלין, ור' יהושע אמר לו: אם אין עושין תשובה אין נגאלין? אלא הקב"ה מעמיד להם מלך שגזרותיו קשות כהמן וישראל עושין תשובה וחוזרין למוטב. והביאו ראיות לשיטתם, ולבסוף מסיימת הגמ' "ושתק ר' אליעזר, ואמר ר' אבא אין לך קץ מגולה מזה שנא' ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא". ובמבוא לתלמוד לרבי שמואל הנגיד כתב: ר' אליעזר ור' יהושע - הלכה כר' יהושע. וכ"כ בפ' האזינו שהבטחת הגאולה העתידה אין בה תנאי בתשובה ועבודה, והיא מובטחת לבא עכ"פ. וכן מורים סדר הפסוקים בפ' נצבים ובס' יחזקאל, "ואמר ר' יוחנן אמר הקב"ה לישראל, אעפ"י שנתתי קצבה לקץ, בין עושין תשובה ובין אין עושין, בעונתה היא באה, ואם

עושיין תשובה אפי' יום אחד אני מביא אותה שלא בעונתה, הוי "היום אם בקולו תשמעון" (שמו"ר כה, יב).

ואף שר' יהושע הזכיר ג"כ בדבריו תשובה, כבר ביאר המהרש"א שכוונתו לתשובה שאינה רצונית, אלא מתוך הצרות שיבואו עליהם. ולא תהיה זו תשובה שלמה, ומבוארים הדברים בס' אורות התשובה (פ"ז), שזהו החילוק בין תשובה "עד ה'" לתשובה "אל ה'" המזכרים בפרשת נצבים, שתהיה בתחילה תשובה שלא לשמה ורק אח"כ תהיה תשובה לשמה. ואלו דברי התוס' במס' שבת, שאף שזכות אבות תמה, ברית אבות לא תמה:

וכל עיקרה של ברית אבות, שאיננו פוסק אפי' כשתמה כבר זכות אבות, הוא בא מצד כח הסגולה, ובעקבות משיחא מתגבר ביותר כח הסגולה, שהוא תוכן "זוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה", כלומר לא מצד הבחירה שהיא באה מצד המעשים הטובים שבבנים ומצד התשובה, אלא למען שמו המתגלה ע"י זכירת חסדי אבות. (אגרות הרא"ה ח"ב, אגרת תקנה)

וזהו שאמר הכתוב "לא למענכם אני עושה בית ישראל, אלא למען שמי הגדול אשר חללתם בגוים אשר באתם שמה" (יחזקאל לו, כב).

וכ"כ גאון המקובלים, רבי שלמה אלישיב (הקדמות ושערים שער ו, פ"ט):

אמנם התקוה העתידה דכל חמדת ישראל, שהם כל היעודים אחרונים דימות המשיח וחיי העוה"ב, הנה הם תלויים באמת רק בברית ולא בזכות, והיא ברית אבות וישראל, והברית לא תופר לעולם וכו' מבואר שם כמעט בפירוש שהגאולה האחרונה אינה תלויה בתשובה ומעשים טובים כלל, והיא בטוחה עכ"פ וכו' והרי לנו מכל זה כי הגאולה העתידה אינה תלויה בזכות ומעשים כלל.

ודברים נמרצים כתב האור החיים (ויקרא כה, כח) "ואומרו 'ואם לא מצאה ידו די השיב', פי' אם יראה האדון כי אין כח בעם לסבול חבלים עוד, ורבו חובותיהם למעלה ראש ואפס בהם כח הסבל, ו'היה ממכרו עד שנת היובל', שהוא זמן המוגבל לגאולה בעתה, ואז 'ויצא בשנת היובל ושב לאחוזתו', כי הקץ ישנו אפי' יהיו ישראל רשעים גמורים ח"ו", והאריך בזה הרד"ק בפירושו לס' ישעיהו (ישעיהו נט, ז).

ושם כתב ענין מחודש, "כי רוב ישראל ישובו בתשובה אחרי שיראו סימני הגאולה". הרי שסימני הגאולה הנזכרים למעלה יבואו לפני חזרתם של ישראל בתשובה (ועי' יחזקאל לו, שכך יהיה סדר הגאולה: קיבוץ גלויות ורק אח"כ תשובה).

והנה נצטרפנו בכור עוני, עברו עלינו שנות אלפים שלא היה לנו מצד כללות האומה עסק עם דברים חמריים, היינו אומה פורחת באויר וחלמנו רק ע"ד מלכות שמים, ע"ד הטוב האלקי המוחלט, מצב משונה זה היה לנו לרפואה יפה, הוקלטה בקרבנו פנימה השאיפה הטבעית לנו ע"ד הטוב האלקי הכללי. אבל עכשיו שוב קרואים אנו לגשמה בחיים – זהו דבר התחיה, אם חלקים רבים מהסתעפות חזיונותינו יתקטנו בכמותם בהפגשם עם המציאות, בראשית דרכנו, אין רע. המציאות אין לה כנפים מהירים כאלה אשר לחזיון (אורות, עמ' נב).

בנין הארץ והתפתחות הישוב קודמים למהלך התשובה שיבוא בעקבות הגאולה הגשמית, כשם שתינוק היוצא ממעי אמו עסוק בתחילה בבנין גופו ורק לאחר מכן בהתפתחותו הרוחנית. מה גם שגאולת הגוף הישראלי באה לאחר אלפיים שנות תרדמה לאומית, וכשהעם מתעורר משנתו, הוא מתנפל על העיסוק הגופני שהיה חסר לו עד עתה, ומשתדל להשלים את החסר על חשבון השלמות הרוחנית.

מקובלים אנו שמרידה רוחנית תהיה בארץ-ישראל ובישראל, בפרק שהתחלת תחית האומה תתעורר לבא. השלוחה הגשמית שתבא לחלק מהאומה, אשר ידמו שכבר באו למטרתם כולה, תקטין את הנשמה, ויבאו ימים אשר תאמר אין בהם חפץ. השאיפה לאידיאלים נשאים וקדושים תחדל, וממילא ירד הרוח וישקע, עד אשר יבא סער ויהפך מהפכה, ויראה אז בעליל כי חוסן ישראל הוא בקודש עולמים, באור ד' ובתורתו, בחשק האורה הרוחנית שהיא הגבורה הגמורה המנצחת את כל העולמים וכל כחותיהם. הצורך למרידה זו, היא הנטיה לצד החמריות, שמוכרחת להולד בכללות האומה בצורה תקיפה אחר אשר עברו פרקי שנים רבות שנאפסו לגמרי מכלל האומה הצורך והאפשרות להתעסקות חמרית, וזאת הנטיה כשתולד תדרך בזעם ותחולל סופות, והם הם חבלי משיח אשר יבסמו את העולם כולו ע"י מכאוביהם (אורות, עמ' פד).

תוקפו של יום

וכאן הגענו לברור ענינו של היום הזה. יום העצמאות אינו רק ציון לעצמאות מדינית ובטחונית, אלא שביום זה עברנו את המחסום המבדיל בין גלות לגאולה. עדין רחוקה הדרך, אך אנו מעברו השני של המתרס. תמה תקופת הגלות ואנו צועדים בדרך הגאולה. הותר לנו מן השמים לחזור לממלכתיות וללאומיות הישראלית, מעתה אי-אפשר לומר שאנו דוחקים את הקץ, אין אנו עולים בחומה ולא מורדים באומות. מהיום יש לנו היכולת להקים מדינה, להשליט בה משטר וסדרי חברה כנדרש מאתנו מפי הגבורה. שוב יכולים אנו לחבר את הקיסר עם אלקים ולבנות עלייה אשר תעלה בית ה'. גם אם רחוקים אנו עדיין מן הפסגה, מ"מ המניעות ששמה בפנינו ההשגחה במשך אלפים שנה, סרו. הכוחות שנצברו בתוכיותנו משך הגלות הארוכה יתעוררו, וסוף סוף נבוא אל חפצנו - הקמת מדינה יהודית שתגשים את האידיאל האלקי בחיי האומה, לעיני כל העמים.

על הערך המרכזי של קיבוץ גלויות בא"י, עוד לפני התגשמות החזון הרוחני, ועל הפיכתה של א"י ללב האומה, ותפיסת המקום החשובה של מדינה יהודית כמקום המאחד את כלל ישראל, עמד בעל אם הבנים שמחה, וז"ל:

ונראה לי להוסיף על דבריו הקדושים, ולבאר איך יגרום הקיבוץ שיהיה נעשה תחילה בארץ ישראל, אף בלי בנין בית המקדש, למעט פיזור הגלויות. אף דאי אפשר בתחילה לקבץ את כל האומה בכללה בארץ ישראל. עד שנזכה שהארץ תתפשט עורה לאסוף עליה את כל בניה. כמו שאמרו ז"ל. שארץ ישראל דומה לצבי כידוע, ועל כרחך ישארו עוד ישראל בארצות הגוים עד עת בא דברו לקבץ בתוכה כלל כל ישראל. וכמו שכתב הרמב"ן על דברי ישעיה שאמר "נאם ה' אלקים מקבץ נדחי ישראל. עוד אקבץ עליו לנקבציו" - פירוש. שמתחילה יקבץ רבים מנדחי ישראל ולא כולם, ואחר מלחמות גוג אמר "עוד אקבץ עליו לנקבציו". שיתקבלו שנית על הנקבצים שנקבצו כבר. נראה לי, דבזה שיעשה קיבוץ ישראל בתוככי ירושלים וארץ ישראל, יהיה נעשה ע"י זה מרכז כללי לישראל בכלל, עד שאפילו אלו שישארו בגולה

יהיו עיניהם ולבם שם, ויהיו אגודים וקשורים בכל נימי נשמותיהם למרכז הכללי שנתסד בארץ ישראל, עד שזה יהיה מאחד ומאגד אותם יחד אף בגולה, ולא יהיה פיזורם נחשב לפיזור כלל, כי כולנו אגודים ומאוחדים יחד למרכז אשר בארץ ישראל. משא"כ עתה, שֶׁהפזורה ישראל, וכֶּשֶׁהאובד בין העמים. ואין לאף אחד שותפות עם חבירו ישראל. והמה כאברים המדולדלים בכל מקומות מושבותיהם מבלי איגוד ואיחוד עם הפרט, וכל שכן עם הכלל. על כן, הוא פיזור באמת ובתכלית הרע, רחמנא ליצלן, כי כולנו ממש הפקר כדגי הים, כמו שראינו בשנים הקשות האחרונות – שכל פחות וגרוע כפר ידו בנו, ועשה עמנו מה שלבו חפץ מהשפלות והרציחות מבלי גבול ומבלי שום קבלת אחריות על מעשיו שעשה עמנו. כי אין לבן בליעל הזה למי לתת דין וחשבון על מעשיו שעושה עמנו. משא"כ אם נייסד בעזר ה' מרכז כללי בארץ ישראל. ותתרומם קרנינו בכבוד נגד כל עמי הארץ. ונחשב לאומה יקרה וחשובה בכלל. וכדאיתא במדרש (שיר השירים) על פסוק "הבו לה' משפחות עמים, הבו לה' כבוד ועוז" – כשתהיו מביאין אותן לא תביאו דרך בזיון אלא בכבוד ועוז, ועיי"ש. אז, אף הפרט שישאר בגולה – לא יהיה הפקר מבלי אחריות. כי כל הרוצה לעשות איזה דבר חמס בנו, ידע שיהיה מי שיבקש ממנו דין וחשבון על מעשיו, ויקבל אחריות על פעולותיו, על כן יהיה בשב ואל תעשה, ולא יעשה דבר שאינו הגון עמנו. נמצא, דע"י הקיבוץ שיהיה נעשה בארץ, נצא מתכלית הרע אף בגולה, וזה אמת וברור. וגם יגרום קיבוץ לבבות כל ישראל אף בגולה, ויהיה שלום בינינו ונשיג האחרית והתקוה הטובה לבוא על ידה לגאולה שלימה בב"א (אם הבנים שמחה, עמ' צה).

על מהותה של מדינת ישראל שתקום, כתב הרב קוק זצ"ל כמה עשרות שנים לפני הקמתה:

אין המדינה האושר העליון של האדם. זה ניתן להאמר במדינה רגילה, שאינה עולה לערך יותר גדול מחברת אחריות גדולה, שנשארו המוני האידיאות, שהן עטרת החיים של האנושיות, מרחפים ממעל לה, ואינם נוגעים בה. מה שאין כן מדינה שהיא ביסודה אידיאלית, שחוקק בהויתה תוכן האידיאלי היותר עליון

שהוא באמת האושר היותר גדול של היחיד. מדינה זו היא באמת היותר עליונה בסולם האושר, ומדינה זו היא מדינתנו, מדינת ישראל, יסוד כסא ד' בעולם, שכל חפצה הוא שיהיה ד' אחד ושמו אחד, שזהו באמת האושר היותר עליון. אמת, שאושר נשגב זה צריך הוא לביאור ארוך כדי להעלות אורו בימי חושך, אבל לא מפני זה יחדל מלהיות האושר היותר גדול (אורות, עמ' קס).

זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו.